Eugeniusz Kośmicki
Wojciech L. Janik
Katedra Nauk Społecznych
Akademia Rolnicza w Poznaniu

SOCJOLOGIA GOSPODARKI. OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA DOTYCHCZASOWYCH KONCEPCJI I ZARYS PROBLEMATYKI

1. Ogólna charakterystyka koncepcji socjologii gospodarki

Koncepcje socjologii gospodarki[1], podobnie jak wiele innych koncepcji naukowych, rozwinęły się w trakcie badania konkretnych problemów praktycznych – w tym przypadku gospodarczych. Socjologiczne refleksje dotyczące zjawisk i procesów gospodarczych rozwijają się w toku rywalizacji z odmiennymi podejściami, szczególnie z tradycyjnym ujęciem występującym w ekonomii nurtu liberalnego. Należy też zauważyć, że i w obrębie samej socjologii gospodarki występują często bardzo różnorodne podejścia i paradygmaty. O tym, co jest uznawane za prawdziwe lub fałszywe, stanowi często – jak to wykazywał K.R. Popper – decyzja lub konsensus wśród uczonych[2].

W niełatwych warunkach transformacji ustrojowej w Polsce w kierunku społeczeństwa demokratycznego i gospodarki rynkowej rośnie rola socjologii gospodarki, znajdującej się do niedawna w cieniu innych szczegółowych subdyscyplin socjologicznych. Warunki te sprawiają, że do podejmowania trafnych decyzji gospodarczych coraz częściej i w coraz większym stopniu nie wystarcza znajomość czysto ekonomicznych konstrukcji modelowych czy –

---

[1] Wydaje się, iż na obecnym etapie kształtowania się i rozwoju tej subdyscypliny socjologicznej trudno przesądzać czy powinno się mówić o „socjologii gospodarczej", „socjologii gospodarowania", czy o „socjologii gospodarki", a może o „socjologii ekonomicznej" lub o „socjologii biznesu". Naszym zdaniem, analiza zakresu i przedmiotu badań tej subdyscypliny skłania do wniosku, że poprzez określenie „socjologia gospodarki" jest adekwatniej przedstawiony jej zakres przedmiotowy oraz możliwa jest precyzyjniejsza niż w pozostałych powyższych jej dystynkcja wobec nauk ekonomicznych.

[2] Zwłaszcza w: K.R. Popper, *Objektive Erkenntnis. Ein evolutionärer Entwurf*, Hamburg 1973.

bardzo ważnych do niedawna – wyabstrahowanych uniwersalnych tez ideologicznych dotyczących gospodarki, brak też dla nich oparcia w wystarczających doświadczeniach praktycznych, a konieczne się staje równoczesne uwzględnianie (obok ekonomicznych) czynników politycznych, społeczno-kulturowych, świadomościowych i psychologicznych.

Najogólniej biorąc, socjologia gospodarki zajmuje się społeczno-kulturowymi aspektami zjawisk gospodarczych, społecznymi wyznacznikami działań w gospodarce, powiązaniami między gospodarką a społeczeństwem i problemami społecznymi rozwoju gospodarczego[3]. Oczywiście, takie określenie jej przedmiotu jest tylko jednym z możliwych.

W innych ujęciach, socjologia gospodarki za swój przedmiot refleksji przyjmuje działania gospodarcze, które można zdefiniować jako działania społeczne dotyczące sfery produkcji, podziału i konsumpcji dóbr i usług, czyli przede wszystkim zaspokojenia materialnych potrzeb człowieka[4].

Są propozycje przyjęcia perspektywy kulturowej przez socjologię gospodarki, w której gospodarka jest po prostu kulturą, zaś jednostka ludzka jest traktowana jako współtwórca wzorów działań określających jej sposób uczestnictwa w trzech zasadniczych procesach gospodarczych: produkcji, dystrybucji i konsumpcji[5].

Według niektórych autorów[6], socjologia gospodarki łączy w sobie ogólną socjologię gospodarki z sektorową socjologią gospodarki (np. z socjologią wsi i rolnictwa, socjologią przemysłu, socjologią usług), funkcjonalną socjologią gospodarki (np. z socjologią pracy, zawodu, rynku, konsumpcji, zarządzania) i z historyczną socjologią gospodarki (obejmującą zagadnienia ewolucji różnych systemów czy epok gospodarczych), przez co znacznie poszerza się jej przedmiot zainteresowania a zarazem utrudnia jego dokładniejsze określenie.

Najczęściej jest przyjmowany pogląd, że socjologia gospodarki przenosi ogólne socjologiczne kategorie, podstawy teoretyczne i metody badawcze na kompleks społecznych działań, w którym mieszczą się działania w zakresie: produkcji, podziału i konsumpcji.

W nawiązaniu do już niemal klasycznych prac amerykańskich i niemieckich socjologów (np. N.J. Smelsera, F. Fürstenberga, T. Pierenkempera)[7], można mówić o trzech metodologicznych podejściach wobec socjologii gospodarki:

---

[3] Przyjmujemy za: *Wörterbuch der Soziologie, Neu bearbeitet von K.H. Hillmann*, (3. Aufl.), Stuttgart 1982, s. 816.

[4] Np. wg E. Lange, *Marktwirtschaft. Eine soziologische Analyse ihrer Entwicklung und Strukturen in Deutschland*, Opladen 1989, s. 12.

[5] Wg A. Marcinkowski, J.B. Sobczak, *Socjologia gospodarcza: przedmiot i wybrane obszary badawcze*, w: *Socjologia gospodarki. Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, red. E. Kośmicki, W.L. Janik, Poznań 1995 (rok wyd. 1996).

[6] Np. A. Burghardt w: K.H. Hillmann, *Allgemeine Wirtschaftssoziologie. Eine grundlegende Einführung*, München 1988, s. 1 – 2.

[7] N.J. Smelser, *The Sociology and Economic Life*, New Jersey 1963 (wyd. niem. *Soziologie der Wirtschaft*, München 1968); F. Fürstenberg, *Wirtschaftssoziologie*, Berlin 1970; T. Pierenkemper,

– o podejściu behawioralnym, traktującym socjologię gospodarki jako dziedzinę badającą działania ludzkie związane z gospodarką;

– o podejściu strukturalnym, traktującym tę socjologię jako dziedzinę zajmującą się przede wszystkim badaniem struktur występujących w gospodarce;

– o podejściu rozwojowym, według którego socjologia gospodarki to dziedzina obejmująca swym zakresem społeczne zagadnienia procesów rozwojowych i wszelkich procesów przemian w gospodarce.

Należy jednak zaznaczyć, że wymienione tutaj podejścia mają tylko znaczenie orientacyjne, kierunkowo-poglądowe, i wcale się nie wykluczają, a wprost przeciwnie – mają zasadniczo charakter komplementarny. Staje się to szczególnie widoczne, jeśli spojrzeć na podręcznikowe ujęcia socjologii gospodarki[8].

Produkcja, podział i konsumpcja dóbr czy usług ma zasadniczo charakter działań indywidualnych ich uczestników. Jako takie wynikają one z indywidualnych interesów, motywów i wartości. Do podstawowych problemów należy więc wówczas pytanie: jakie interesy, cele i potrzeby chcą zaspokoić producenci, a jakie konsumenci? Prowadzi ono do zagadnień struktury interesów i hierarchii ludzkich potrzeb. Natomiast zajmowanie określonych pozycji społecznych można sformułować w kategoriach ról społecznych. Często podkreśla się więc, że współczesna produkcja, podział i konsumpcja odbywają się nie inaczej jak w ramach zinstytucjonalizowanych i sformalizowanych struktur społecznych, a więc w rzeczowo, czasowo i społecznie uogólnionych wzorach interakcji – z czego wypływa potrzeba analizy socjologicznej działania przedsiębiorstw, rynków czy instytucji w sferze gospodarki, jako podstawowych warunków funkcjonowania współczesnych systemów gospodarczych. Z tego punktu widzenia socjologiczna analiza działań gospodarczych obejmuje też społeczne uwarunkowania i następstwa występującego w danym kraju prawa własności i dysponowania oraz zagadnienie bezpośredniego i pośredniego wpływu różnych podmiotów gospodarczych na struktury władzy.

Nowoczesne społeczeństwo, według teorii systemów – a zwłaszcza koncepcji T. Parsonsa i N. Luhmanna – składa się z cząstkowych systemów o wyodrębnionych funkcjach[9]. Rozróżnia się przy tym: system gospodarczy, system polityczny, system kulturowy, system społecznej wspólnoty (tj. system społeczny w węższym znaczeniu – w wyniku którego poszczególny człowiek jest włączony do danej wspólnoty oraz możliwa się staje integracja społeczeństwa). Jednak

---

Wirtschaftssoziologie. Eine problemorientierte Einführung mit einem Kompendium wirtschaftssoziologischen Fachbegriffe, Köln 1980.

[8] Np. amerykańskie podręczniki: N.J. Smelser, op.cit.; A.L. Stinchcombe, *Economic Sociology*, Orlando 1983. Z niemieckich: E. Buss, *Lehrbuch der Wirtschaftssoziologie*, Berlin-New York 1985; K. Türk, *Einführung in die Soziologie der Wirtschaft*, Stuttgart 1987; K.H. Hillmann, *Allgemeine Wirtschaftssoziologie...*, op.cit.

[9] Zob.: T. Parsons, *The Social System*, Glencoe 1951; N. Luhmann, *Soziologie als Theorie sozialer Systeme*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie" 1967, s. 615 – 644.

współcześnie analiza socjologiczna struktur gospodarki określonego kraju nie wystarcza. Konieczne staje się uwzględnienie międzynarodowego podziału pracy, wymiany handlowej, międzynarodowych powiązań kapitałowych. Funkcjonalne zróżnicowanie poszczególnych systemów cząstkowych wywołuje konieczność uwzględniania ich wszystkich przy wyjaśnianiu stanu społeczeństwa i jego gospodarki oraz warunkuje ich wzajemną zależność.

Podejście strukturalne może jednak prowadzić do ujęć ahistorycznych i pomijać istotę zmian gospodarczych i społecznych. Przyczyny zmian w gospodarce stają się przedmiotem szerokiego zainteresowania socjologów. Do klasyków tego podejścia należy zaliczyć M. Webera i W. Sombarta. M. Weber zastosował je m.in. do wyjaśnienia procesu rozwoju kapitalizmu. Jako kapitalistyczne określił Weber takie działania gospodarcze, które „polegają na oczekiwaniu na zysk w wyniku wykorzystania szans wymiany, a więc formalnie pokojowych szans nabycia"[10].

W późniejszym rozwoju gospodarki kapitalistycznej przesłanki działań gospodarczych podlegały dalszej racjonalizacji, aczkolwiek nadal były i są zorientowane na dodatni wynik rachunku kapitałowego, wyrażonego w postaci bilansu stanu początkowego i stanu końcowego zaangażowanego kapitału, a także na zapewnienie osiągania zysków w zamierzonym okresie gospodarczym. Tak zorientowana gospodarka kapitalistyczna różni się wyraźnie od wcześniejszych form i motywów osiągania zysków. Do czołowych przedstawicieli takiego podejścia do badania gospodarki i społeczeństwa kapitalistycznego można zaliczyć Eliasa, Rostowa, Sorokina, a ostatnio zwłaszcza Wallersteina. Wśród koncepcji teoretycznych na uwagę zasługują tutaj teorie modernizacji, różne współczesne modyfikacje materializmu historycznego (m.in. koncepcja Habermasa) czy też ogólna teoria systemów powiązana z teorią ewolucji systemów społecznych. Ta ostatnia próbuje wyjaśnić procesy przemian na podstawie różnicowania, które możliwe są poprzez mechanizmy zmienności, selekcji i stabilizacji.

Wśród koncepcji rozwojowych zwraca uwagę zwłaszcza koncepcja Wallersteina, według której początek kapitalistycznego systemu światowego datuje się na lata 1450 – 1640. W ujęciu Wallersteina i innych przedstawicieli tzw. kapitalistycznej ekonomii światowej, stanowi ona jednolity system, a wewnętrzne struktury i procesy muszą być analizowane jako przekraczające granice poszczególnych państw, przy czym wyróżnia się metropolie, obszary półperyferyjne i peryferyjne[11].

[10] Por. M. Weber, *Die protestantische Ethik*, München-Hamburg 1965, s. 18.

[11] Por. J. Wallerstein, *The Modern World-System*, New York 1974 (t. 1) i 1980 (t. 2).

2. *Socjologia gospodarki, socjologia gospodarcza czy socjologia ekonomiczna – różnorodność ujęć w polskiej socjologii*

Wobec wspomnianej już różnorodności ujęć koncepcji, przedmiotu oraz podejść metodologicznych wobec omawianej subdyscypliny – istotne znaczenie posiada kwestia odpowiedniego jej nazwania. W obecnej fazie jej rozwoju nie wydaje się jednak możliwe jednoznaczne ujednolicenie takiej nazwy. Uznajemy, że trudno już teraz przesądzać ostatecznie, czy powinna to być „socjologia gospodarcza", „socjologia gospodarki", „socjologia ekonomiczna", czy może „socjologia gospodarowania" albo „socjologia biznesu" – tym bardziej, iż zdarza się, że nawet uznane autorytety w tej dziedzinie niekiedy używają tych nazw zamiennie[12]. Jak już wspomnieliśmy, daje się zauważyć pewien wpływ literatury wykorzystywanej przez autorów: jeżeli dominuje anglojęzyczna, stosuje się tłumaczenie nazwy „economic sociology" i mówi się wówczas o „socjologii ekonomicznej"[13]; jeżeli autorzy odwołują się do prac niemieckojęzycznych, równoprawnie pojawia się „socjologia gospodarcza" wynikła – jak się zdaje – z tłumaczenia „Wirtschaftssoziologie" oraz „socjologia gospodarki" mająca swój odpowiednik w „Soziologie der Wirtschaft".

Obecnie w polskiej literaturze – obok wcześniejszej opcji „socjologii ekonomicznej", wśród której zwolenników należy wymienić zwłaszcza W. Morawskiego[14], L. Gilejkę[15] oraz początkowo F. Krzykałę[16] – często jest używane określenie „socjologia gospodarcza", za którą opowiadają się np. K. Doktór[17], A. Marcinkowski i J. B. Sobczàk[18] oraz F. Krzykała[19].

Przedmiot socjologii ekonomicznej – według L. Gilejko – można zdefiniować następująco: „Przedmiotem zainteresowań socjologii ekonomicznej są zatem: a) relacje między społeczeństwem a gospodarką w skali makro, b) stosunki

---

[12] Np. K. Doktór, *Socjologia gospodarcza. Kilka tez o socjologii gospodarczej*, w: *Socjologia gospodarki. Wybrane zagadnienia teoretyczne i praktyczne*, red. E. Kośmicki i W.L. Janik, Poznań 1995 (r. wyd. 1996), s. 17 – 18.

[13] Np. W. Morawski w szeroko znanej publikacji wydanej przez PWN: *Zmierzch socjalizmu państwowego. Szkice z socjologii ekonomicznej*, praca zbiorowa, red. W. Morawski, Warszawa 1994, s. 355, czy L. Gilejko w opracowaniu wykorzystywanym w dydaktyce, które ukazało się nakładem Wydawnictwa SGH: *Społeczeństwo i gospodarka. Socjologia ekonomiczna*, Warszawa 1994, s. 201.

[14] W. Morawski, *Zmierzch socjalizmu...*, op.cit.

[15] L. Gilejko, *Społeczeństwo i gospodarka...*, op.cit.

[16] *Aksjologiczne i metodologiczne problemy socjologii ekonomicznej*, red. F. Krzykała Poznań 1996, s. 155.

[17] K. Doktór, *Socjologia gospodarcza...*, op.cit.

[18] A. Marcinkowski, J.B. Sobczak, *Socjologia gospodarcza: przedmiot i wybrane problemy badawcze*, w: *Socjologia gospodarki. Wybrane zagadnienia...*, op.cit.

[19] F. Krzykała, *Czy socjologia gospodarcza w naukach ekonomicznych?*, w: *Socjologia gospodarcza w okresie przemian*, red. F. Krzykała, Poznań 1997, s. 7 – 27.

przemysłowe (stosunki między głównymi aktorami w sferze ekonomicznej, w tym wewnątrz przedsiębiorstwa), c) społeczne uwarunkowania zachowań aktorów w warunkach zmiany strukturalnej, 4) psychospołeczne uwarunkowania zachowań aktorów (mentalność ekonomiczna), 5) socjologia rynku – szczególnie rynku pracy.

Przedmiotem socjologii ekonomicznej są również zachowania jednostek, małych grup, rodzin, gospodarstw domowych". „Charakteryzując przedmiot zainteresowań socjologii ekonomicznej trzeba zwrócić uwagę na niektóre szczególnie ważne dylematy związane z relacjami między społeczeństwem a gospodarką. Jednym z takich dylematów jest rozróżnienie między racjonalnością ekonomiczną i społeczną. (...)

Można więc powiedzieć, że podejście do zjawisk i działań gospodarczych według kryteriów racjonalności społecznej jest wyrazem oddziaływania społeczeństwa na gospodarkę. Szczególnie ważną rolę w tym względzie odgrywa świadomość ekologiczna". „Procesy przystosowawcze do warunków ogólnoeuropejskich w sferze ekonomicznej i uprawnień pracowniczych stają się nowym przedmiotem zainteresowań socjologii ekonomicznej"[20].

Zdaniem L. Gilejki, opracowania w zakresie socjologii ekonomicznej w Polsce powstały pod koniec lat siedemdziesiątych, a rozwinęły się szeroko w latach osiemdziesiątych. Za najważniejsze uznaje prace zespołu W. Morawskiego[21]. Wymienia też prace M. Jarosz, J. Hausnera i R. Dyoniziaka oraz kierowanego przez siebie zespołu Katedry Socjologii SGH[22].

Natomiast za wyczerpującą próbę odpowiedzi na pytanie, co oznacza i jak należy rozumieć socjologię gospodarczą oraz jaki jest jej przedmiot i stosunek do rzeczywistości gospodarczej, możemy przyjąć wspomnianą już najnowszą pracę F. Krzykały. Jego zdaniem: „Socjologię gospodarczą można określić jako naukę zajmującą się badaniem rozwoju, form i struktur współżycia społecznego, jego wytworów i instytucji społecznych oraz stosunków zależności, czynników i uwarunkowań zachodzących między gospodarką i formami gospodarowania i społeczeństwem. Inaczej mówiąc, socjologia gospodarcza to nic innego jak przeniesienie i zastosowanie metod, pojęć i teorii socjologicznej do ekonomicznej wiedzy, struktur oraz zależności zachodzących w gospodarce i jej instytucjach. Myślą przewodnią socjologii gospodarczej jest paradygmat, iż reguły i sposoby postępowania i działania w systemie gospodarczym nie są czysto ekonomicznej

[20] L. Gilejko, *Społeczeństwo i gospodarka*, op.cit., s. 20, 23, 26.

[21] Należy tutaj wymienić zwłaszcza: *Demokracja i społeczeństwo*, red. W. Morawski, Warszawa 1983; *Gospodarka i społeczeństwo. Wartości i interesy załóg przemysłowych*, red. W. Morawski, Warszawa 1985; *Załamanie porządku etatystycznego*, red. W. Morawski i W. Kozek, Warszawa 1988; *Społeczeństwo wobec wyzwań gospodarki rynkowej*, red. W. Kozek i W. Morawski, Warszawa 1991.

[22] Ibidem, s. 27.

natury, lecz są wyznaczone i zdeterminowane społecznie. Klasyczna ekonomia polityczna koncentrowała swoją uwagę przede wszystkim na wewnętrznych wyznacznikach i stosunkach gospodarczych, socjologia gospodarcza natomiast uwzględnia w swoich rozważaniach i analizach także czynniki i warunki otoczenia oraz szerszego środowiska społecznego.". „Dla rozważań socjologii gospodarczej ważne są właśnie te uwarunkowania, które w analizach ekonomicznych pozostawia się przedwcześnie poza nawiasem, czyli na marginesie życia gospodarczego"[23].

Wiele uwagi F. Krzykała poświęca relacjom między socjologią gospodarczą i socjologią ogólną oraz socjologiami szczegółowymi. Jego zdaniem, socjologia gospodarcza jest częścią socjologii ogólnej, pozostając też w ścisłym związku rzeczowym z takimi dyscyplinami społecznymi, jak nauki ekonomiczne (zwłaszcza ekonomia polityczna), psychologia, politologia, etnologia, filozofia i etyka. Socjologia gospodarcza „zajmuje się gospodarką jako procesem społecznym"[24]. Autor ten podkreśla, że oprócz socjologii gospodarczej wiele innych dyscyplin (np. socjologia rynku, socjologia przemysłu, socjologia przedsiębiorstwa) zajmuje się gospodarką i problemami ekonomicznymi. Przyznaje, że w takiej sytuacji można mieć uzasadnione wątpliwości czy socjologia gospodarcza jest pojęciem nadrzędnym w stosunku do ekonomicznie zorientowanych socjologii szczegółowych. Jednak, jego zdaniem: „Z metodycznego punktu widzenia konieczne jest wyodrębnienie socjologii gospodarczej z wymienionych dyscyplin szczegółowych, mimo iż czasem się ze sobą krzyżują, ponieważ w większości przypadków wzajemnie się uzupełniają i ukazują nowe zagadnienia i nowe sfery rzeczywistości społecznej"[25]. F. Krzykała dokonuje następującej próby klasyfikacji owych powiązań socjologii gospodarki z innymi socjologiami szczegółowymi:

1) podstawy socjo-ekonomiczne (socjologia pracy, socjologia zawodów, socjologia rynku, socjologia pieniądza, socjologia informacji naukowej i komunikacji);
2) zakres produkcyjny (socjologia przemysłu, socjologia przedsiębiorstwa, socjologia usług, socjologia transportu);
3) zakres instytucjonalny (socjologia instytucji społeczno-gospodarczych, socjologia polityki gospodarczej, socjologia związków zawodowych i partii politycznych);
4) zakres konsumpcyjny (socjologia konsumpcji, socjologia reklamy, marketingu i mody, socjologia rodziny i gospodarstw domowych).

W podsumowaniu F. Krzykała stwierdza, że „każdy zakres socjologii gospodarczej obejmujący socjologie szczegółowe ulega i ulegać będzie zmianom w zależności od przeobrażeń w technice wytwarzania, systemu społeczno-gospodar-

[23] F. Krzykała, *Czy socjologia gospodarcza...*, op.cit., s. 9.
[24] Ibidem, s. 13.
[25] Ibidem.

czo-politycznego, form własności, warunków gospodarowania, form kulturowych, systemu i hierarchii wartości, norm i wzorów społecznych oraz w zależności od ukształtowanego i realizowanego modelu ‚społeczeństwa postindustrialnego', ‚społeczeństwa opiekuńczego', ‚społeczeństwa usługowego', ‚społeczeństwa konsumpcyjnego' czy też ‚społeczeństwa czasu wolnego' itp.[26]

Naszym zdaniem, to skrótowe z konieczności przybliżenie ujęć przedmiotu i zakresu socjologii ekonomicznej i socjologii gospodarczej wskazuje, że – mimo występujących różnic – praktycznie można mówić o tej samej dyscyplinie (subdyscyplinie). Ze swej strony opowiadamy się za pojęciem „socjologia gospodarki", gdyż w naszym rozumieniu obejmuje ona zasadniczo nie wyabstrahowaną gospodarkę, lecz społeczeństwo gospodarujące we wszelkich jego społecznych aspektach i uwarunkowaniach. Socjologia gospodarki lokuje się też dobrze w pewnej tradycji nazewnictwa widocznej w polskiej socjologii, gdzie występuje np. socjologia religii (a nie religijna), socjologia organizacji (a nie organizacyjna), socjologia kultury (a nie kulturowa) itp. Uważamy też, że swoistość tej dziedziny socjologii w przypadku stosowania nazwy „socjologia gospodarki" znajduje wyraźniejsze odróżnienie od najnowszych koncepcji ekonomii politycznej (a zwłaszcza tzw. ekonomii społecznej) niż w przypadku „socjologii gospodarczej".

3. Socjologia gospodarki wobec innych subdyscyplin socjologicznych i nauk społecznych

W odniesieniu do stosunku socjologii gospodarki wobec socjologii ogólnej (czy też ogólnej teorii socjologicznej) przeważa pogląd, że socjologia gospodarki stanowi szczegółową gałąź socjologii ogólnej, przyjmując w pełni jej kategorie, teorie i koncepcje oraz metody badawcze. Socjologia gospodarki – w odróżnieniu od socjologii ogólnej – zajmuje się w zasadzie wyłącznie socjologicznymi zagadnieniami produkcji, podziału i konsumpcji dóbr i usług zaspokajających ludzkie potrzeby. Tym właśnie obszarem badawczym socjologia gospodarki zajmuje się w sposób wszechstronny i pogłębiony.

Socjologia gospodarki posiada różnorodne powiązania z innymi socjologiami szczegółowymi, takimi jak:

– socjologią polityki, zwłaszcza zagadnień władzy i dominacji oraz tworzenia się i funkcjonowania grup interesu – również w wymiarze ponadpaństwowym i międzynarodowym;

---

[26] Ibidem, s. 26 – 27; za: T. Kutsch i G. Wiswede, *Posłowie Ausblick: Die Zukunft der Wirtschaftsgesellschaft*, w: *Wirtschaftssoziologie*, Stuttgart 1986.

– socjologią rozwoju społeczno-gospodarczego, zwłaszcza w odniesieniu do tzw. krajów rozwijających się i gospodarczo zapóźnionych;

– socjologią problemów techniki i cywilizacji;

– socjologią pracy i zawodu, od strony społecznych relacji między pracodawcami a pracobiorcami, społecznych stosunków wewnątrz zakładu pracy i grup społeczno-zawodowych;

– socjologią kultury, zwłaszcza w dziedzinie idei, postaw duchowych, wartości i stylów życia – w kontekście ich uwarunkowań kulturowych i następstw dla codziennych zachowań uczestników życia gospodarczego;

– socjologią religii, przede wszystkim w zakresie oddziaływania postaw zorientowanych religijnie na zachowania w gospodarce;

– socjologią rodziny, szczególnie pod względem znaczenia cyklu rozwojowego rodziny i rodziny jako wspólnoty konsumenckiej, dla badań budżetów gospodarstw domowych i przewidywania możliwych zachowań konsumentów na rynku;

– socjologią wychowania i edukacji, zwłaszcza problem wpływu procesów socjalizacyjnych na zachowania w gospodarce oraz relacji między realizowaną polityką edukacyjną a poziomem rozwoju gospodarczego społeczeństwa;

– socjologią wypoczynku, kultury fizycznej i sportu, głównie w odniesieniu do możliwości zaspokajania potrzeb społecznych w tym zakresie;

– socjologią miasta, wsi, regionu – pod względem badania zjawisk społeczno-ekonomicznych w ich aspekcie przestrzennym;

– socjologią ochrony środowiska i sozologią, szczególnie zależności między potrzebą wzrostu gospodarczego a wymogami przeciwdziałania niszczeniu i zatruwaniu środowiska, jak również problem możliwości skutecznego przeciwdziałania zachowaniom w sferze gospodarki niezgodnym z wymogami ochrony środowiska.

Istnieją także ścisłe związki i wzajemne oddziaływanie między socjologią gospodarki a innymi naukami społecznymi:

1) ekonomią, a zwłaszcza:
– teorią ustrojów i systemów gospodarczych,
– teorią wzrostu gospodarczego, badaniami koniunktur i cen,
– teorią zachowań gospodarczych oraz władzy i własności w gospodarce,
– ekonomiką przedsiębiorstw, szczególnie w zakresie organizacji i kierowania, partycypacji załóg w zarządzaniu i roli samorządu pracowniczego, marketingu (łącznie z badaniami rynku, motywacji konsumentów i nabywców, skuteczności reklamy) oraz sposobów oddziaływania na otoczenie społeczne (*public relations*);

2) psychologią, przede wszystkim psychologią społeczną, psychologią pracy i zarządzania, a także psychologicznymi uwarunkowaniami marketingu i reklamy;

3) historią, głównie historią gospodarki, społeczeństwa i kultury;

4) antropologią kulturową i etnologią;

5) nauką o polityce, zwłaszcza w odniesieniu do tworzenia się i działania grup interesów oraz do zagadnień systemów władzy, panowania i dominacji;

6) naukami prawnymi, takimi jak prawo gospodarcze czy prawo ustrojowe i konstytucyjne.

Ponadto można mówić o bliskich związkach socjologii gospodarki ze statystyką i demografią, informatyką i cybernetyką.

Pomiędzy socjologią gospodarki a innymi naukami społecznymi odbywa się wzajemna wymiana koncepcji teoretycznych i stosowanych pojęć, wyników badań, ujęć metodologicznych i rozwiązań metodycznych, a często także i krytyczna polemika wobec prezentowanych tez.

Szczególne znaczenie posiada stosunek socjologii gospodarki do ekonomii i jej teorii gospodarowania. Obecnie nie można bowiem twierdzić, że teoretyczne rozważania i koncepcje ekonomiczne obejmują tylko podstawowy problem: „czy możliwe jest racjonalne gospodarowanie?"[27]. Tradycyjne podejścia ekonomiczne, opierające się na koncepcji *homo oeconomicus* i wyprowadzonej z niej dedukcyjnej teorii, należą coraz bardziej do przeszłości[28]. Podejścia problemowe w ekonomii zbliżają się coraz bardziej do podejść charakterystycznych dla socjologii gospodarki, gdyż wymagają interdyscyplinarnego i multidyscyplinarnego ujęcia. W tej sytuacji zdają się tracić na znaczeniu wieloletnie spory natury akademickiej – czy „teoria ekonomii stanowi bez reszty socjologię gospodarki"[29], czy jedynie część ogólnej teorii systemów społecznych. Odnosi się to także do propozycji pragnących socjologię gospodarki całkowicie podporządkować teorii ekonomii[30]. W praktyce, badania socjologiczne różnią się od ekonomicznych stawianiem problemów i metodami badawczymi.

Przesłanki zachowań gospodarczych i przyjmowane jako stałe, teoretyczne warunki dla analizowanej rzeczywistości określone przez tezy i modele teorii ekonomii – są weryfikowane przez socjologię gospodarki pod względem ich faktycznego społecznego znaczenia w różnych sytuacjach gospodarczych. W ten właśnie sposób przeciwstawia się ona ahistorycznemu i ideologicznemu uogólnianiu teorii i tez nauk ekonomicznych, uwzględniając zarazem różne różne specyficzne instytucjonalne wzorce życia kulturalnego i politycznego, wpływając na działania i decyzje gospodarcze.

Podstawowe założenia i hipotezy dotyczące wzajemnego stosunku gospodarki oraz społeczeństwa i kultury, które są przedmiotem zainteresowania socjologii gospodarki (w jej szerokim rozumieniu), były formułowane w różnorodny sposób – niekiedy nawet sfery te ukazywano jako od siebie niezależne lub

---

[27] Por. F. Fürstenberg, op.cit., s. 9.

[28] Zwracali na to uwagę np. T. Parsons i N. J. Smelser w: *Economy and Society. A Study in the Integration of Economic and Social Theory*, London 1966.

[29] Por. W. Sombart, *Nationalökonomie und Soziologie*, Jena 1930, s. 12.

[30] Zob. G. Weisser, *Wirtschaft*, w: *Handbuch der Soziologie*, Stuttgart 1956.

pozostające ze sobą w sprzeczności. Marksizm określał ekonomiczną strukturę danego społeczeństwa jako tzw. bazę, nadrzędną dla kształtowania się procesów społecznych i zjawisk kulturowych. Część przedstawicieli nauk społecznych (szczególnie M. Weber), zajmując się relacjami między kulturą a gospodarką, wskazywała na istotny wpływ etyki protestanckiej – czyli czynnika „ideowego" (religijno-etycznego) – na zdarzenia i zachowania w rzeczywistości gospodarczej. Teoria strukturalno-funkcjonalna (np. w ujęciu T. Parsonsa czy N.J. Smelsera) traktuje gospodarkę jako jeden z podsystemów globalnego systemu społecznego, który jest powiązany przez stosunki wymiany z pozostałymi podsystemami. Dla wielu twórców i zwolenników teorii konfliktu społecznego społeczne stosunki nierówności i dominacji w gospodarce (wyrażone poprzez stosunki własności) są źródłem dynamiki społecznej – procesów ewolucyjnego rozwoju i procesów gwałtownych zmian o charakterze rewolucyjnym. Natomiast teoretycy społecznej integracji uznają właśnie instytucjonalne zapewnienie wolności działania jednostki w gospodarce za najważniejszą przesłankę społecznego wyrównywania różnic i rzetelnej prawdziwej konkurencji.

Socjologia gospodarki poprzez swe krytyczne analizy próbuje pokazać związki między danymi funkcjami doktryn ekonomicznych a ogólnymi stosunkami społecznymi, w których doktryny te się rozwinęły. Biorąc pod uwagę międzykulturowe i etnologiczne porównania, socjologia gospodarki dokonuje relatywizacji założenia o ekonomicznej racjonalności człowieka, które stanowi jedną z podstawowych przesłanek teorii ekonomicznej stwierdzającej, że dążenie do maksymalizacji skutecznego zaspokajania potrzeb danego człowieka stanowi jedyne (bądź główne) źródło jego działań, a zatem jest on *homo oeconomicus.*

Jednym z zasadniczych zadań socjologii gospodarki jest przezwyciężanie indywidualistycznych prób interpretacji zachowań gospodarczych, poprzez analizę zinstytucjonalizowanych (zorganizowanych) stosunków społecznych i ich relacji wobec sił i zjawisk występujących w gospodarce, np. struktura rynku, stopień i sposób koncentracji produkcji. Wraz z ukształtowaniem się wielkich organizacji gospodarczych – często ponadnarodowych – i różnorodnych, a także zazwyczaj zróżnicowanych wewnętrznie grup interesów, poprzez odpowiednią ideologię wspomaganą praktycznymi przedsięwzięciami w sferze gospodarki zredukowano znaczenie indywidualnego działania i planowania. Odtąd coraz częściej uwagę badaczy zaczęły skupiać takie twory organizacji społecznej, poprzez które przebiegają procesy gospodarcze i na których wartości, cele i normy są zorientowane jednostki.

Istotnym problemem badawczym jest również odkrywanie zależności i tendencji rozwojowych dotyczących stosunków ekonomicznych, ideologii politycznych i systemów panowania oraz żywotnych, kulturowo uwarunkowanych form idei i systemów wartości. Szczególnie problemy krajów rozwijających się lub opóźnionych w rozwoju gospodarczym doprowadziły do powstania licznych studiów na temat społeczno-kulturowych determinant rozwoju gospodarczego.

Strukturalna przemiana nowoczesnego państwa w kierunku państwa dobrobytu i państwa gwarancji socjalnych doprowadziła do podjęcia przez socjologię gospodarki badań nad wpływem finansów publicznych, polityki gospodarczej i polityki społecznej na obecny kształt struktur społecznych i powszechnie przyjmowanych kryteriów indywidualnego prestiżu. Wobec występującego kryzysu gospodarczego i finansowego (wyrażającego się np. rosnącym zadłużeniem w skali globalnej) ważna stała się analiza oddziaływania szerokich świadczeń ze strony „państwa socjalnego" na indywidualne motywacje do aktywnych i efektywnych działań w sferze gospodarki. Także kryzys surowcowy, energetyczny i ekologiczny stawiają przed socjologią gospodarki nowe zadania. Dotyczy to zwłaszcza badania społecznych szans urzeczywistniania systemu gospodarczego, który znajdzie się w równowadze z naturalnymi systemami środowiska i otworzy współczesnemu człowiekowi lepsze możliwości rozwoju.

Wiele teoretycznych koncepcji ekonomicznych – o wysokim stopniu formalizacji i rozbudowanych narzędziach teoretycznej analizy ilościowej – stało się mało przydatnych w praktyce gospodarczej czy politycznej. Coraz bardziej dla podejmowania ważnych decyzji gospodarczych i politycznych nie wystarcza znajomość czysto ekonomicznych konstrukcji modelowych, a konieczne jest równoczesne uwzględnianie czynników politycznych, społeczno-kulturowych, świadomościowych i psychologicznych. Opracowywanie niezbędnych prognoz gospodarczych wymaga wielu stosowanych badań gospodarczych i społecznych. Wraz ze wzrostem produkcji i jej wydajności podnosi się znaczenie zbytu, a co za tym idzie – również marketingu i reklamy. Sukcesy w tych dziedzinach zależą w coraz większym stopniu od znajomości efektywnych metod postępowania, opartych na wiedzy z zakresu socjologii i psychologii społecznej. Rosnący nacisk na budzenie postaw kreatywnych i osiąganie indywidualnego sukcesu ekonomicznego wymaga jednak również dobrej znajomości podstaw wiedzy socjologicznej i psychologicznej. Znajomość ta zwiększa znacznie szanse zawodowe poszczególnych osób. Mimo to, potrzeba znajomości przynajmniej podstaw socjologii gospodarki nawet teraz nie zawsze łatwo toruje sobie drogę tak w środowiskach ekonomicznych, jak i w samej teorii ekonomii, a nawet w kształceniu kadr ekonomistów na poziomie akademickim.

Współczesna rywalizacja w wymiarze międzynarodowym przybiera obecnie coraz bardziej charakter rywalizacji gospodarczej. Znaczenie międzynarodowe poszczególnych państw czy ich bloków, uzyskiwane dotąd najczęściej drogą wojen i stosowania lub groźby użycia przemocy, coraz bardziej wynika z uzyskiwanych sukcesów gospodarczych. Spektakularne akcje ekologów, rozwój świadomości proekologicznej społeczeństwa spowodowały poważne zmiany w polityce gospodarczej państw, tak że gospodarka musiała zmienić dotychczasowe traktowanie problemu ochrony środowiska i uwarunkowań oraz następstw ekologicznych swej działalności. Można więc powiedzieć, że w powyższym kontekście bardzo istotne stają się społeczno-kulturowe i świadomościowe

BIBLIOTEKA AE w Poznaniu

przesłanki działań gospodarczych oraz możliwości kształtowania i oddziaływania na gospodarkę nowych społecznych koncepcji celów rozwoju gospodarczego i pojmowania efektywnej nowoczesnej gospodarki[31].

Socjologia gospodarki wskazuje, że działania gospodarcze odbywają się zawsze w określonym kontekście społecznym i historycznym, który wywiera wielki wpływ na ich przebieg i rezultaty. Nie wyznaczają ich nigdy jedynie determinanty technologiczno-techniczne i „czysto" ekonomiczne – działania te są zawsze „włączone w system społecznych stosunków"[32].

4. Socjologia gospodarki a praktyczne problemy rzeczywistości gospodarczej

W ujęciu metodologicznym każdy opis rzeczywistości gospodarczej jest jednocześnie próbą zdefiniowania tej właśnie rzeczywistości. Występuje to wyraźnie przy wszelkich prognozach dotyczących przyszłego rozwoju społecznego i ekonomicznego. Kto próbuje opisywać przyszłą rzeczywistość społeczną, musi więc wychodzić z obecnie występujących zależności. Wskazuje na to wiele znanych określeń, takich jak: społeczeństwo postindustrialne, społeczeństwo postkapitalistyczne, społeczeństwo usług, społeczeństwo pluralistyczne, społeczeństwo oparte na dobrobycie, społeczeństwo informacyjne, cywilizacja naukowo-techniczna, a także inne, mniej upowszechnione, jak „społeczeństwo nieprzejrzyste" (*unübersichtliche Gesellschaft* – J. Habermasa) lub „społeczeństwo oparte na ryzyku" (*Risikogesellschaft* – U. Becka)[33]. Wobec tak wielu propozycji odnośnie do przyszłego rozwoju gospodarczego i społecznego, które kładą nacisk na bardziej lub mniej istotne aspekty potencjalnego rozwoju, pojawia się problem – jakie są możliwe przyszłe tendecje rozwojowe społeczeństwa i gospodarki. Wydaje się, że należy tutaj uwzględnić szczególnie takie podstawowe problemy, jak: czy w krajach rozwiniętych gospodarczo są trwałe przesłanki funkcjonowania gospodarki rynkowej? czy przyjmowane dotąd cele gospodarcze mogą być nadal realizowane? dlaczego obecnie w krajach rozwiniętych występują liczne symptomy kryzysu społecznego i ekologicznego? dlaczego poszczególne podsystemy społeczne wykazują teraz widoczną tendencję do silniejszego wzajemnego powiązania?

---

[31] Np. M. Jänicke wyodrębnia dwa podstawowe scenariusze przyszłego rozwoju społeczno-ekonomicznego i towarzyszących mu skutków ekologicznych: hiperindustrializm i postindustrializm. Por. M. Jänicke, *Staatsversagen. Die Ohnmacht der Politik in der Industriegesellschaft*, München 1987, rozdz. VIII.

[32] Wg E. Lange, op.cit., s. 12.

[33] W: J. Habermas, *Die neue Unübersichtlichkeit*, Frankfurt am Main 1985; U. Beck, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*, Frankfurt am Main 1986.

Do podstawowych problemów socjologii gospodarki należy też niewątpliwie problem możliwości sterowania zjawiskami gospodarczymi. Chodzi tutaj zwłaszcza o następujące pytanie: kto może decydować (i w jakich warunkach) o tym, co i dla kogo należy produkować, a także jak dokonywać podziału wyprodukowanych dóbr. Pojawia się tutaj problem wzajemnych stosunków między państwem, społeczeństwem i gospodarką, a tym samym zagadnienie odpowiedniej polityki gospodarczej. Dana przez A. Smitha i jego następców odpowiedź liberalnej ekonomii, że taka koordynacja jest możliwa *ex post* na rynkach dóbr poprzez mechanizm cen, na rynkach pracy poprzez mechanizm płacy, a na rynkach pieniężnych poprzez mechanizm stopy procentowej, wydaje się być obecnie co najmniej niewystarczająca, bowiem coraz bardziej są widoczne liczne zagrożenia i ograniczenia przesłanek funkcjonowania tych mechanizmów.

Nie ulega wątpliwości, że wiele z tych instytucjonalnych i indywidualnych przesłanek niezbędnych dla gospodarki rynkowej jako systemu społecznego podlega daleko idącej erozji lub po prostu przestaje istnieć. Stawia to pod znakiem zapytania np. mechanizm cen jako główny instrument sterowania gospodarką. Gospodarka rynkowa stanowi bowiem określony ład normatywny dla działań gospodarczych, który wymaga od jej członków daleko sięgającej identyfikacji i zachowania się według jej reguł, aby móc harmonijnie osiągać zakładane i stojące przed nią cele. Jednak warunki gospodarowania w przebiegu rozwoju społecznego i gospodarczego ulegają zmianom. Tym samym staje się wątpliwe działanie samoczynnych dostosowawczych mechanizmów rynkowych. Nawet bez szczegółowej analizy można wymienić następujące charakterystyczne zmiany: przekształcenie ekonomicznej racjonalności typu *homo oeconomicus* (włączenie ekologicznych, społecznych, politycznych, naukowo-technicznych kryteriów do ekonomicznych kalkulacji decyzyjnych, co zmienia znacznie dotychczasowe pojmowanie racjonalności ekonomicznej); zmniejszenie znaczenia konkurencji (w wyniku procesów koncentracji); rosnącą dywersyfikację podaży (w wyniku której spada porównywalność dóbr ze względu na ich ceny); zanikanie lub ograniczanie wielu dotychczasowych rynków (rynki zdeterminowane są często przez czynniki pozaekonomiczne, jak np. regulowany rynek rolny w krajach Unii Europejskiej, rosnący interwencjonizm państwowy – co prowadzi do narastającego „upolitycznienia" procesów gospodarczych, z tym, że np. wpływ monetaryzmu na politykę państwa wydaje się być jedynie krótkookresowy).

W koncepcji N. Luhmanna funkcjonalne zróżnicowanie społecznych systemów cząstkowych (podsystemów globalnego systemu społecznego) traktowane było prawie jako nieodwracalny rozwój ewolucyjny. Obecnie pojawia się wiele czynników wskazujących na rosnące wzajemne powiązanie wcześniej rozgraniczanych podsystemów społecznych. Wskazuje się szczególnie na rosnące ścisłe powiązania gospodarki, polityki, techniki i nauki. Wzajemne powiązanie polityki i gospodarki zaznacza się zniesieniem funkcjonalnego zróżnicowania pomiędzy politycznym systemem społecznym (początkowo istniejącym w formie liberal-

nej, a potem państwa interwencjonistycznego) a systemem naukowo-technicznoekonomicznym (pojęcie pochodzące od U. Becka). Dalszy rozwój społeczeństwa przemysłowego i jego ogromnych naukowo-technicznych sił wytwórczych odbywa się w zakresach pozapolitycznych bez jakiejkolwiek legitymizacji czy kontroli demokratycznej. Wymienione tutaj tendencje rozwojowe nie są wcale dowodem na zawodność działań polityki, nauki czy gospodarki, ale – wręcz przeciwnie – świadczą o ich wyjątkowej skuteczności. Jak zauważa wspomniany U. Beck, charakterystyczne cechy współczesnego społeczeństwa nie są wynikiem debat parlamentarnych czy decyzji rządowych, ale wynikają z wprowadzenia produkcji masowej na szeroką skalę, upowszechnienia osiągnięć mikroelektroniki czy genetyki[34]. Proces modernizacji przestaje być – w tych warunkach – politycznie i społecznie neutralny. Następuje wzajemne powiązanie gospodarki i polityki z ich naukowo-techniczną podstawą.

Do połowy lat sześćdziesiątych panował w dużym stopniu konsensus społeczny co do tego, że sterowana przez państwo gospodarka rynkowa powinna osiągać: rosnący dobrobyt gospodarczy, pełne zatrudnienie, stabilizację cen, „sprawiedliwy" podział dochodów i stan majątkowy, równowagę gospodarczą w stosunkach zagranicznych, zaspokojenie podstawowych potrzeb ogólnospołecznych. Powinna też umożliwiać samourzeczywistnienie się w pracy i przy wykonywaniu zawodu, a także racjonalnie zagospodarowywać czynniki produkcji. Według ówczesnych przekonań osiągnięcie celów ekonomicznych było jednocześnie przesłanką do spełnienia takich celów społecznych, jak: pokój, bezpieczeństwo, sprawiedliwość i wolność. W Europie Zachodniej gospodarka rynkowa święciła wtedy tryumf, czego dowodem były ówczesne „cuda gospodarcze" w różnych krajach. Jednakże od połowy lat sześćdziesiątych pojawiać się zaczęły pierwsze głosy krytyczne, które wskazywały na negatywne skutki uboczne istniejącej gospodarki rynkowej. Do najważniejszych zjawisk kryzysowych zaliczano kryzys (i bariery) wzrostu gospodarczego powiązany z narastającym kryzysem ekologicznym, kryzys zatrudnienia oraz nasilające się dysproporcje i konflikty w sferze podziału. Pojawił się charakterystyczny kryzys ideologii wzrostu gospodarczego, który wywołał podstawowe wątpliwości dotyczące celów dotychczasowego kierunku rozwoju gospodarczego.

Podobna sytuacja wystąpiła w odniesieniu do idei pełnego zatrudnienia, gdyż rzeczywiste warunki społeczne odbiegały znacznie od tej koncepcji. Posiadanie stałej pracy stanowi jednak nadal podstawę do stałych dochodów, zachowania statusu społecznego i szans życiowych na przyszłość. W krajach wysoko rozwiniętych gospodarczo narastają obecnie szybko różnice w dochodach i posiadanym majątku, czego wyrazem jest m.in. rozszerzanie się zasięgu „nowego ubóstwa". Dalszemu pogłębieniu ulegają też różnice w zamożności między krajami rozwiniętymi i rozwijającymi się. Wymienione zjawiska prowadzą do

[34] Zob. U. Beck, op.cit., s. 304.

kryzysu legitymizacji systemu gospodarki rynkowej. Jego skutki nie są jednak dotychczas tak widoczne, gdyż brak jest realnej alternatywy wobec porządku społeczno-politycznego i gospodarczego istniejącego w tych krajach. Teoretycy modernizacji próbują zresztą nadal bagatelizować te zjawiska kryzysowe i traktować je jako incydentalne zjawiska przejściowe.

Obecnie pojawia się jeszcze nieznany dotąd dylemat dotyczący przyszłości społeczeństwa i gospodarki. „Właściwe" decyzje polityczne stanowiące o przyszłości społeczeństwa podejmowane są głównie w gospodarce, technice i nauce, które – ze swej istoty – nie posiadają charakteru demokratycznego. Natomiast demokratyczny system polityczny zajmuje się z reguły jedynie negatywnymi społecznie i ekologicznie skutkami obecnego rozwoju naukowo-techniczno-ekonomicznego. Istniejący system polityczny może się więc zajmować niemal jedynie „zarządzaniem kryzysami" (pojęcie Offe'go i Habermasa), jakie występują w wyniku rozwoju w sferze nauki, techniki i gospodarki. Pojawia się więc zasadniczy problem: czy możliwe są demokratyczne procedury w takich cząstkowych systemach, jak nauka, technika i gospodarka? Tego rodzaju nowe funkcjonalne zróżnicowanie społeczeństwa staje się jednak wątpliwe, m.in. dlatego, że (jak to już wcześniej stwierdzono) polityka posiada w głównej mierze charakter narodowy, podczas gdy gospodarka i nauka – międzynarodowy.

Powyższe podane przykładowo pola problemowe wskazują na szerokie możliwości i zadania poznawcze (oraz obszary ich praktycznego wykorzystywania) stojące obecnie przed socjologią gospodarki, zwłaszcza w polskich warunkach transformacji systemu społeczno-ekonomicznego w kierunku nowoczesnej gospodarki rynkowej oraz budowy podstaw ustrojowych i rozwoju instytucji demokratycznego społeczeństwa obywatelskiego.

Eugeniusz Kośmicki, Wojciech L. Janik
Sociology of economy. General characteristics of the existing concepts and outline of problems (summary)

The authors underline that under the present processes of transformation in Poland towards democracy and market economy, the role of sociological reflection on the social aspects of the economic phenomena and processes becomes more and more important. They also characterise various sociological concepts in this field, pointing out the variety of approaches even as regards the very name of this discipline: is it economic sociology or – as the authors suggest – sociology of economy?

Further on they analyse the relations between the sociology of economy and other sociological subdisciplines as well as between the sociology of economy and other social sciences.

In the final part of the article the authors show the possibilities and significance of the sociology of economy for the recognition of the social aspects of practical problems of the economic reality and for the attempt to solve these problems.